

Európa mozdonya / Új német gazdasági csoda

Európát manapság gyakran emlegetik lemaradó kontinensként; melynek gazdasága ódivatú, szklerotikus, innovációra képtelen, munkaerőpiaca merev, és a jóléti állam elkényelmesítő hatására egyre veszít versenyképességéből Amerikával, Kínával és a feltörekvő országokkal szemben. Az adatok fényében ezek erősen túlzó vélemények (sőt, talán nem is igazak), de különösen nem érvényesek Németországra. Annyira nem, hogy akár második német gazdasági csodáról is beszélhetünk.

Miközben a 2008-as világválság kitörése óta a fejlett ipari országok magas munkanélküliséggel, nagy mérleghiánnyal és eladósodással küszködnek, Németországban a munkanélküliség alacsonyabb, mint öt évvel ezelőtt: az euró-zónában a válság óta 7-ről 10 százalékra emelkedett, a németeknél viszont 8-ról 7 százalékra csökkent. Pár éve ugyan már Kína vezeti az exportálók rangsorát, de Németország 165 milliárd dolláros export-többséggel a második, miközben Amerikának 379 milliárd dollár a külkereskedelmi deficitje, és Angliának és Franciaországnak is 50 milliárd feletti. Az Európai Unió belül a hollandokkal szembeni enyhe kis deficitet leszámítva a németeknek mindenkivel szemben többletük van (összességében 140 milliárd euró). A német autóipar sikert sikerre halmoz: meghódítja Kínát és a feltörekvők piacát. Míg a többiek a gazdasági visszaesést keynesista módon költségvetési túlköltekezéssel próbálták meg orvosolni, Angela Merkel ellenállt a kísértésnek, s így a német állam eladósodása kisebb mértékű: a költségvetési hiány 5 százalék, szemben a franciák 8 és az angolok 12 százalékával, de az államadósságuk is alacsonyabb. Ennek ellenére szigorú költségvetési és deficit-leépítési politikát vezettek be.

Vajon mitől ilyen jók a németek? Mit csinálnak jobban, mint a többiek? Két tényezőt kell kiemelnünk, melyek a sikerben döntő szerepet játszanak: a munkaerőpiac rugalmassága és a bérek alacsony szinten tartása. 2003-2004-ben Gerhard Schröder kancellár – hasonlóan ahhoz, ahogy Tony Blair Angliában – a munkaerőpiac és a jóléti rendszer reformjával próbálta megújítani a szociáldemokraták gazdaságpolitikáját. Megfosztotta a munkanélkülieket egy sor kedvezménytől, de több segítséget adott a munkát keresőknek. (A program az Agenda 2010 elnevezést kapta.) Ennek is köszönhető, hogy a 2005-ben még 5 milliót kitevő munkanélküli tömeg 2008-ra 3 millióra zsugorodott (és hogy Schröder elvesztette a választásokat). A „normális” munkarendben dolgozók száma az 1996. évi 24,7 millióról 2008-ra 22,9 millióra csökkent. Ezzel szemben a részmunkaidőben dolgozók, szerződéses alkalmazottak, alkalmi munkások, önállóak száma 6,4 millióról 9,8 millióra nőtt. Egy tipikus német középvállalat (*Mittelstand*) válság esetén a foglalkoztatottjainak egy részét átteszi ideiglenes státuszba, csökkenti a munkaórák számát és leszállítja a béreket.¹ Ezt lehetővé teszi a munkáltatók és munkavállalók együttműködésének intézményes formája és gyakorlata (*Mitbestimmung*), szükségessé pedig az, hogy a középkori céhek gyakorlatát idéző tanoncképzésből kikerülő munkaerőt a vállalatok megbecsülik. Ráadásul azok a vállalatok, melyek elbocsájtás helyett rövidebb munkaidőben foglalkoztatják dolgozóikat, állam támogatásban részesülnek.

A bérek leszállításával eljutottunk az újkeletű német csoda másik magyarázatához. Mind az amerikaiak (Obama elnök, Geithner pénzügyminiszter, Krugman Nobel-díjas közgazdász és Soros György), mind az európaiak (élükön Christine Lagarde francia pénzügyminiszterrel)

¹ A német középvállalatok gyakorlatát az Economist is mint követendő példát tárja a világ elé. (2010 nov. 27-i száma.)

egyre gyakrabban és ingerültebben hányják a németek szemére, hogy alacsonyak a béreik, keveset költenek, ezáltal nő a versenyképességük, sokat exportálnak, a többiekénél pedig emiatt nehezen kezelhető hiányok halmozódnak föl. A helyzet hasonlatos ahhoz, ahogy Amerika és a fejlett országok Kínától követelik, hogy nagy export-többlete miatt értékelje fel a yüant (csak Németország nem értékelheti fel az eurót, ehelyett kellene fokozott költségekkel rontania saját versenyképességét). Németországban 21.000 euró az átlagos évi jövedelem (2008-as adat), a franciáknál 20.000, Angliában 26.300, az euró-zóna átlaga 18.700, az EU 27-eké 16.900. Ezek az eltérések nem tükrözik a fejlettségi különbségeket. 2000 és 2008 között a németeknél csak 2,7 százalékkal nőtt a termékegységre jutó bérhányad, ezzel szemben az összes többi versenytársánál 20 százalékot megközelítő, vagy azt meghaladó arányban. (Görögországban pl. 26,2 százalékkal!) Törvényszerű, hogy ha egy valutaunió belül az egyik résztvevőnek folyamatosan többlete van a külkereskedelemben, az a többiekénél hiányhoz vezet. A németeknek óriási előnyt jelent az euró, mert ezáltal a többi ország nem tud kitérni a német exportdömping elől, hiszen nem lévén saját valutája, nem értékelheti le azt. (A dolog hátulütője viszont, hogy a csődbe hajló partnerek szanálásában nekik kell oroszlánrészt vállalniuk.) A németek az export-többletből származó hatalmas bevételt nem költik el, nem növelik a béreket és nem ruháznak be; a megtakarítások nagyrészt a bankok útján a deficitesek országok államkötvényeibe találnak utat, s ezáltal az ország duplán is jól jár: az export munkahelyeket és jövedelmet teremt, a német export miatt eladósodott országok államkötvényeinek felvásárlása pedig további haszonnal jár.

A német siker titka tehát a régi erények (takarékoság, kemény munka), a közös döntés vállalati intézményei és az új reformok (munkaerőpiaci rugalmasság) keverékében rejlik. A világválság hiteltelenné tette a pénzügyi manővereken és ingatlanbuborékon alapuló növekedés angolszász modelljét – írja az Economist március 13-i, Németországgal foglalkozó összeállítás – és példaképpül állította a németet, melyben a dolgozók együttműködnek a főnökökkel, a vállalatvezetők hosszútávra ruháznak be és a feldolgozóiparnak nagyobb becsülete van, mint a szolgáltatásoknak. A német modell legfőbb jellegzetessége pedig az ellenállhatatlan export-offenzíva. Mindazonáltal a németek a sorozatos kritikák hatására most inkább érzik magukat bűnbaknak, mint példaképnek. Az Economist egyik számában azt olvashatjuk, hogy a német fizetési-mérleg többlet majdnem akkora problémát jelent, mint a görög túlköltségek. Ennek ellenére Németország szembe megy azzal, amit a többiek elvárnak tőle. A német parlament a közelmúltban háború utáni történelmének legnagyobb takarékosági csomagját fogadta el. Alkotmányos köteletségként előírt feladat, hogy 2016-ra a deficitet 10 milliárd euróra kell csökkenteni. Ez évi 8,3 milliárd eurós spórolást jelent.

Az új helyzet még nyilvánvalóbbá tette azt a már jó ideje érlelődő változást, hogy Európát többé nem a történelmi francia-német páros irányítja: a franciák lecsúsztak az irányító pozícióból, s a nagyra nőtt német csodagyerek hegemon szerephez jutott (ami, mint fentebb utaltunk rá, egyben nagyobb terhet is jelent számára, ha a gyengélkedő déli periféria megmentéséről, és általában, a közös ügyekről van szó.) Németország egyelőre még nem készült fel e szerep betöltésére. Politikája egyelőre még nem európai horizontú, Angela Merkel vonakodik az egész kontinens *Mutti*-ja lenni. (A görög válság idején az Economist címlap-montázsán az EU harci helikopterei jelentek meg az Acropolis fölött, Angela Merkel pedig mint katonaruhás parancsnok.) A görög válság, majd az euró stabilizálása körüli problémák idején kitűnt, hogy a már csak másodlagos hatalomnak számító Franciaország a De Gaulle-i, majd a Delors-i hagyományokat követve még mindig sokkal inkább európai dimenzióban gondolkodik, mint Németország. A tandem közös pedálozását egyébként – a fentiekén túl – más tényezők is hátráltatják. Például a Sárközy és Merkel egyéni attitűdjében meglévő különbségek: az előbbi dinamikus és impulzív, az utóbbi higgadt és óvatos. Vagy a

két ország eltérő politikai kultúrája: a francia dirigizmus és erős elnöki rendszer a központi beavatkozást, az állami szerepvállalást preferálja. Ezzel szemben a német politikai gondolkodás és gyakorlat, a föderalista államszerkezet a többszintű egyeztetések, egyensúlyok és kompromisszumok útját követi.

A decemberi európai uniós csúcson némileg változott a helyzet: Németország a „sarkára állt”, a korábbi kompromisszumok helyett most határozottan képviselte a saját érdekeit, s egyben mint a térség vezetője viselkedett. Nicolas Sarkozy pedig besorolt Angela Merkel mögé.²

Vitathatatlan, hogy Németország példaképpül szolgál a jelennek. De milyen jövő vár rá? Európa nagy gondjai, az elöregedés és a bevándorlás a németeket talán a többinél is keményebben fogja sújtani. Az alacsony gyermekszám általános európai jelenség, de a németeknél hosszabb múltra nyúlik vissza: az egy nőre jutó gyermekszám már a '70-es évek óta a reprodukciót még biztosító kritikus 2,1 alá esett. 2002-ig a bevándorlók pótolták a csökkenő népességet, de 2008-ban a kivándorlók száma már meghaladta a bevándorlókét. Egyes Ruhr-vidéki városokban az öt év alatti kisgyermekek 60 százaléka bevándorlóktól származik. Németország-szerte a gyerekek egyharmada mögött állnak bevándorló szülők. A század közepére a lakosság fele nem németekből fog állni. Az már egy másik ország lesz; kb. 8-14 millióval kevesebb lakossal, melyet Anglia és Franciaország is túl fog szárnyalni népességszámában. Németország a bevándorlók révén importálja a török és az olasz oktatási rendszer gondjait is, és 10-15 év múlva már óriási szakmunkás- és mérnök-hiánnyal fog küzdeni. Ahogy csökken majd a munkaerő, egyre inkább a megfelelő képzettségű és számú dolgozói létszám előteremtése lesz a fő probléma; a foglalkoztatási gondok háttérbe szorulnak... A franciák, olaszok és spanyolok megtanulhatják a németektől, hogyan kell rugalmasabbá tenni a munkaerőpiacot; az utóbbi kettő és a görögök átvehetnék a költségvetési fegyelmet; de kitől tanuljanak a németek?

Bp, 2010 dec. 23.

Kiss Károly

Felhasznált források:

Der Spiegel 27/2009: Selbstgestellte Falle. Finanzen.

Der Spiegel 12/2010: Europa. Machtkampf in der Kulisse.

Der Spiegel 12/2010: Ära der Unsicherheit. Veränderungen der Arbeitswelt.

Der Spiegel Nr. 23/2010: Staatsfinanzen. Anzeichen von Zerrüttung.

² Lásd erről a MN cikkét.

Der Spiegel 26/2010: Gegen den Rest der Welt. Von Musterknaben zum Buhmann.

Focus 25/2010: Autos für Milliarden. Die deutschen Pkw-Hersteller lieben China.

HVG 2010 július 3: Kudarcos G20-esúcs Torontóban.

Magyar Nemzet, 2010 dec. 23: Pósa Tibor: Ráijesztett az unióra az euró megingása.

The Economist March 13th 2010:

- Europe's Engine. Why Germany needs to change, both for its own sake and for others.
- Older and wiser. A special report on Germany.

The Economist, April 3rd 2010: Germany and the euro.

The Economist May 1st-7th 2010.

The Economist May 22nd 2010: The workout begins. Cutting the fiscal deficit.

The Economist June 19th 2010: How buoyant is France? France's public finances.

The Economist July 10th 2010:

- The neighbours fall out. Why Nicolas Sarkozy and Angela Merkel disagree about the future of Europe.
- The euro-area economy. Germany's exporting prowess is leaving the rest of the euro area behind.

The Economist November 27th 2010: Germany's mid-sized companies have a lot to teach the world.